

A DÁNIAI, SPANYOLORSZÁGI ÉS MAGYARORSZÁGI GYERMEKINTÉZMÉNYEK

EGY NEMZETKÖZI KUTATÁS KERETÉBEN¹ a kisgyermek, az idősek és a fogyatékkal élő fiatal felnőtteknek szóló szolgáltatásokat, valamint az ezekben dolgozók helyzetét vizsgáltuk.

A kutatás első szakaszában áttekintettük a szolgáltatások rendszerét, a vonatkozó statisztikai adatokat és a témával foglalkozó szakirodalmat.² A második szakaszban döntéshozókkal, oktatókkal és gondozást/nevelést végzőkkel készített interjúk vizsgálat keretében tártuk fel a gyermekellátás, az idősellátás és a fogyatékkal élő fiatal felnőttek ellátásának körülményeit és folyamatát.³ A harmadik szakaszban pedig, kipróbáltunk egy új – SOPHOS elnevezésű – kutatási módszert és a személyes gondoskodás területén fellelhető innovatív kezdeményezéseket gyűjtöttük össze.⁴

A téma aktualitását az utóbbi évtizedek európai demográfiai és társadalmi-gazdasági folyamatai (a nők nagyarányú munkába állása, a népesség elöregedése stb.) következtében kialakult helyzet adta. A családok egyre kevésbé képesek ellátni a gyermekek, idősek, betegek gondozásával összefüggő feladatokat, nő az igény az intézményes gondoskodási formák iránt. Ugyanakkor az intézményes gondoskodás területén dolgozók munkakörülményei sok esetben kedvezőtlenek, társadalmi megbecsültségük alacsony. Az Európai Unióhoz korábban csatlakozott országokban csakúgy, mint Magyarországon, az alacsony munkaerőkínálat nem áll összhangban a személyes gondoskodási formák iránti kereslettel, ezért a rászorulókat ellátása túlnyomórészt még ma is a családokra marad.

A kutatás arra irányult, hogy megvizsgáljuk a személyes gondoskodás keretében nyújtott ellátásokat és szolgáltatásokat, az e területen foglalkoztatottak felkészültségét, munkakörülményeit, valamint a kereslet és a kínálat jövőbeli várható alakulását.

Cikkemben a gyermekek intézményes gondozásában és nevelésében résztvevők helyzetét mutatom be dán, spanyol és magyar esettanulmányok alapján.

1 A „Care Work in Europe, Current understandings and future directions” című kutatás 2001 szeptember és 2005 tavasza között zajlott. Finanszírozása az Európai Unió 5. Kutatás-fejlesztési keretprogramjából, a „Társadalmi-gazdasági tudásalap javítása” elnevezésű fejezetből történt. Dánia, Anglia, Hollandia, Svédország, és Spanyolország, illetve Magyarország egy-egy intézetének kutatói vettek részt a vizsgálatban. A kutatás magyar partnere a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet volt.

2 A következőkben az egyszerűség kedvéért a „szolgáltatások” kifejezést használom az „ellátások és szolgáltatások” helyett, mivel ez terjedt el a nemzetközi szóhasználatban is (e.g. services for children, childcare services, social services stb.).

Kontextus

A három országot az idevágó kulcsfontosságú demográfiai és gazdasági mutatók alapján a következőképpen jellemezhetjük: Spanyolország messze a legnépesebb ország, Magyarországnál négyszer, Dániánál csaknem nyolcszor több lakossal. Dánia két másik mutató tekintetében tűnik ki: ebben az országban lényegesen magasabb a termékenységi- és a női foglalkoztatottsági ráta, mint Magyarországon és Spanyolországban. A nők többet dolgoznak, és több gyermeket vállalnak. Ugyanakkor a dán nők a spanyoloknál sokkal nagyobb arányban dolgoznak rész-munkaidőben. Magyarországon pedig csak elvétve találunk nem teljes munkaidőben foglalkoztatott nőket. Dániában és Magyarországon a munkanélküliség lényegesen alacsonyabb, mint Spanyolországban. Dánia az egy főre jutó GDP alapján Magyarországnál kétszer, míg Spanyolorzágnál egyharmaddal gazdagabb. Ehhez jön még a magyarnál és a spanyolnál lényegesen magasabb dán adóelvonás, ami a szolgáltatások közfinanszírozásának nagyobb mértékét biztosítja.

A gyermekek napközbeni intézményes ellátását befolyásoló gyermekgondozási szabadság ideje és igénybevételeinek feltételei igen különbözőek a három országban. A dolgozó szülők munkából való távolmaradására vonatkozó szabályozás közvetlen hatással van a szolgáltatásokra, hisz amennyiben a szülők nagymértékben élnek az e téren kínálkozó lehetőségekkel, jelentősen csökkenhet a kisebb gyermekek számára nyújtott szolgáltatások iránti igény.

A mai dán rendszerben egy 2002. évi intézkedés alapján a szülők egy éven át kapnak állami támogatást vagy teljes fizetést, és további 14 hét támogatás nélküli szabadságot, minek következtében a gyermekgondozási szabadság jelentősen lecsökkentheti a 12 hónapnál fiatalabb gyermekek számára szóló szolgáltatások iránti igényt. Mind Magyarország, mind Spanyolország a gyermek hároméves koráig biztosít lehetőséget az otthonmaradásra. Ugyanakkor miután Spanyolországban a 16 hetes szülési szabadság kivételével erre csak fizetés nélküli szabadság formájában van mód, nem meglepő, ha csak igen kevesen (csupán a kisgyermekek 2–3 százaléka esetében) használják ki teljes mértékben ezt a lehetőséget. Ezzel szemben Magyarországon a szabadság teljes időtartama alatt folyósítanak anyagi támogatást (gyed vagy gyes formájában). A szülés előtt alkalmazásban állóknak két éven át a havi fizetés 70 százaléka (2004-ben maximum 83 000 Ft), a fennmaradó egy évre pedig egy meghatározott összeg jár; a szülés előtt nem dolgozók pedig három évig egy meghatározott összeget kapnak.

A három országban jelentősen különbözik a gyermekek számára nyújtott szolgáltatások rendszere. Dániában egy széles körű, teljesen integrált, a jóléti szolgáltatásokba szervesen beépült, a dán Szociális Minisztérium hatáskörébe tartozó rendszert működtetnek.⁵

3 A jelen írás jelentős mértékben támaszkodik a kutatás interjú vizsgálatát összegző tanulmányra. (*Korintus & Moss 2004*)

4 A kutatás angol nyelvű honlapja, ahonnan az összes elkészült tanulmány letölthető: www.ioe.ac.uk/tcru/carework

5 Svédország kivételével 1996 óta a többi északi ország is ezt a megoldást alkalmazza.

Magyarországon a kisgyermek gondozásával, nevelésével kapcsolatos felelősség két tárca között oszlik meg: a bölcsődék (a 0–3 éves korú gyermekek napközbeni ellátása) az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, míg az óvodák (a 3–6/7 éves korú gyermekek nevelése) az Oktatási Minisztérium hatáskörébe tartoznak. A bölcsődéket eredetileg az egészségügyi tárca felügyelte, ma pedig – a minisztériumok átszervezéseit követően – a szociális és családügyi tárca hatáskörébe tartoznak. A gyermekek védelméről szóló 1997-es XXXI. törvény ezeket az intézményeket egyértelműen a szociális védelem rendszerébe sorolta, ezen belül a gyermekvédelem, a gyermekjóléti alapellátások, a gyermekek napközbeni ellátása körébe. Ezt megelőzően azonban szakmai viták folytak arról, hogy szerencsésebb lenne-e a bölcsődéket az oktatási rendszerhez csatolni, egy – a gyermekek szempontjából – integráltabb rendszer megteremtése érdekében.

Spanyolország (Angliához, Skóciához és Svédországhoz hasonlóan) 1990-ben az oktatási rendszerhez telepítette a kisgyermek számára nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatos felelősséget. Azonban soha nem valósult meg teljes egészében az 1990-es reformok azon szándéka, hogy a 3 év alatti gyermekek minden magánintézményét az oktatási hatóságok szabályozzák. E rendelkezések bevezetését több alkalommal is elhalasztották. A közelmúltbeli jogszabályi változások ismét kivették a 3 év alatti gyermekek ellátását az oktatásügy hatálya alól, és ezáltal újra előállt az 1990 előtti, a felelősség megosztásával jellemezhető helyzet.

Dániában, Spanyolországban és Magyarországon is jelentős decentralizáció ment végbe, aminek eredményeként a gyermekeknek nyújtott napközbeni ellátások fenntartása a regionális vagy helyi önkormányzatok feladata.

Intézményi ellátás

Mindhárom országra jellemző az, hogy a szolgáltatások java részét a gyermekek életkoruk szerint elkülönítő intézmények nyújtják – egyfelől a háromévesnél fiatalabbak másfelől a háromévesnél idősebbek részére. Ugyanakkor Dániában jelentős számban található olyan intézmények, amelyek a hatévesnél fiatalabb gyermekeket együtt, integráltan nevelik. A családi napközi ellátás⁶ csak Dániában elterjedt, a másik két országra nem igazán jellemző ez a megoldás. Dániában és Magyarországon a legtöbb szolgáltatást közintézmények nyújtják, míg Spanyolországban a három évesnél fiatalabb gyermekek ellátását leginkább a magán és a non-profit szektor biztosítja.

Ellátási formák

A gyermekintézmények mindhárom országban általában hatéves korig fogadják a gyermekeket. A kötelező beiskolázás erre az életkorra esik Magyarországon és

⁶ A családi napközi napközbeni ellátási forma. Magyarországon a gyermekvédelmi törvény értelmében olyan működési engedéllyel rendelkező vállalkozók nyújthatják ezt a szolgáltatást, akik saját otthonukban legfeljebb 5 kisgyermek napközbeni ellátását vállalják.

Spanyolországban, ugyanakkor Magyarországon az iskolára való felkészítés jegyében a közoktatásról szóló törvény az ötévesekre vonatkozóan általános érvényű nevelési kötelezettséget határoz meg. Dániában a tankötelesség hét éves korban kezdődik, de csaknem minden hatéves részt vesz iskolákban tartott, részidős óvodai foglalkozásokon (*børnehaveklasse*), illetve iskolai szabadidős programokon.

Dániában a kisgyermekes intézményi ellátásának három fő típusa létezik. Ebből kettő „életkor szerint megosztott”: a *vuggestuer* névelletett intézmény 3 éven aluliakat fogad, a *børnehaver* elnevezésű pedig 3–6 éveseket. Az utóbbi években a legjelentősebb növekedés azonban a gyermekeket a hatéves korig – és néha (iskoláskorúakról való gondoskodásként) afelett is fogadó integrált intézményekben (*aldersintegrerede*) következett be.

Magyarországon a bölcsődék 3 év alatti gyermekeket, az óvodák 3 és 6/7 év közötti gyermekeket fogadnak. A dán szolgáltatásokhoz hasonlóan mindkét magyarországi intézménytípus egész napos gondoskodást kínál. Dániától eltérően azonban csak nagyon kevés gyermek jár családi napközibe. Ennek oka az, hogy ez a szolgáltatás, amelynek létrehozására 1993 óta van lehetőség, a közpénzből való finanszírozás hiánya, majd ennek igen alacsony szintje miatt eddig nemigen terjedt el.

Spanyolországban a háromévesnél fiatalabbak java részét a köznapi életben „gyermekmegőrző” (*guarderías*) névre hallgató, hivatalosan „gyermekiskola” nevű intézmény első ciklusa (*escuelas infantiles, primer ciclo 0–3*) fogadja, a háromévesnél idősebb gyermekek többsége pedig a „gyermekiskolák” második ciklusát látogatja (*escuelas infantiles, segundo ciclo 3–6*, más néven *parvulario*). Ez utóbbi rendszerint elemi iskolákban működik. E tekintetben tehát jelentősen különböznek a 3 év feletti gyermekeknek Spanyolországban nyújtott szolgáltatások a dán és magyar szolgáltatásoktól, amelyek soha sem működnek az alapfokú oktatás keretében. Spanyolországban is van néhány integrált korcsoportú intézmény, bár jóval kisebb számban mint Dániában. A családi napközi nagyon ritka és ezek működését nem is szabályozzák hivatalos előírások. A gyermek saját otthonában megvalósuló fizetett gondoskodás azonban elterjedt azoknak a családoknak a körében, amelyek ezt megengedhetik maguknak. A családoknál ily módon dolgozókat (akik gyakran fiatal egyetemista lányok) gyakran csak kenguruként (*canguros*) emlegetik. A háromévesnél fiatalabbakat ellátó spanyol intézmények általában egész nap nyitva tartanak. A háromévesnél idősebb gyermekek részére nyújtott iskolarendszerű szolgáltatásokat tanítási időszakokban 9 és 12 óra, valamint 15 és 17 óra között biztosítják.

Az ellátottak aránya

Az 2002. évi statisztikák szerint a napközbeni ellátásban részesülő gyermekek aránya különböző a vizsgált országokban. Dániában a háromévesnél fiatalabbak 58 százaléka tartozik ebbe a kategóriába, bár ez a szám magában foglalja a családi napközibe járó gyermekeket is, hiszen ezeket a szolgáltatásokat is az önkormányzatok tartják fenn. Ezután következik Spanyolország, ahol ez az arány 11 százalék, majd Magyarország 8 százalékkal. E két utóbbi országban gyakorlatilag elenyésző

a családi napközök száma. A háromévesnél idősebb gyermekek esetében mindhárom országban jóval magasabb a szóban forgó arányszám. Spanyolországban 95, Dániában 94, míg Magyarországon 93 százalék, ami azt mutatja, hogy a 3–6/7 év közötti gyermekek túlnyomó többsége intézményi ellátásban részesül (*Korintus & Moss 2004*).

Finanszírozás

A gyermekek napközbeni ellátása Dániában és Magyarországon túlnyomó részben közpénzből finanszírozott, míg Spanyolországban főleg a szülők befizetései fedezik a költségeket.

Dániában az összes szolgáltatás java részét a helyi önkormányzatok finanszírozzák, a fennmaradó költségeket pedig a szülők állják. Egy országos rendelet szerint a szülők befizetése nem haladhatja meg a költségek 30 százalékát. Ezen kívül az alacsony jövedelmű és a többgyermekes családok kedvezményben részesülhetnek.

Magyarországon mind a bölcsődék, mind az óvodák finanszírozása három forrásból történik: normatív támogatás a központi kormányzattól (az összes költség kb. 25–30 százaléka), az igénybevevők által fizetett díjak (kb. 10 százalék) és az önkormányzati támogatás (a teljes költség fennmaradó része). A szolgáltatást igénybevevők befizetései ténylegesen csak a gyermekek étkezését fedezik, és nem haladhatja meg a szülők havi jövedelmének egy meghatározott százalékát. Az alacsony jövedelmű családok csökkentett díjat fizetnek, vagy egyáltalán nem is kell fizetniük, és egy közelmúltban hozott intézkedés alapján a rászoruló gyermekek számára ingyenes az étkezés.

A 3 év alatti gyermekeknek nyújtott szolgáltatások költsége nagymértékben változó Spanyolországban, ennek mértéke függ például a nyitvatartási időtől, az alkalmazottak számától, képzettségüktől és fizetésüktől. A szolgáltatások költségeit teljes mértékben a szülők által fizetett díjakból fedezik, kivéve néhány, kismértékű állami támogatásban is részesülő magánintézményt továbbá a regionális, illetve helyi hatóságok által működtetett intézményeket (pl. a barcelonai, állami támogatást élvező bölcsődékben a szülők a költségek egyharmadánál alig valamivel többet fizetnek). Más a helyzet a 3 és 6 év közötti gyermekek számára nyújtott, főként iskolarendszerű szolgáltatások esetében. A szülők a hatóságok által működtetett iskolákban nem fizetnek díjat, de fizetniük kell a tanítási időn kívül nyújtott szolgáltatásokért.

A gyermekintézmények magasabb képzettségű dolgozói

Főbb jellemzőik

Kutatásunk tükrében a személyes gondoskodást nyújtó szolgáltatásokban dolgozókat röviden a következők jellemzik:

- A teljes munkaerőnek Dániában kb. a 10 százalékát, Magyarországon és Spanyolországban, kb. a 2–3 százalékát foglalkoztatják a gyermekeknek, időseknek és

fogyatékkal élő felnőtteknek nyújtott szolgáltatások keretében. Ezek az arányok csak hozzávetőlegesek mivel az egyes országok statisztikai adatgyűjtései jelentős különbségeket mutattak abban a tekintetben, hogy milyen foglalkozásokat soroltak ezek közé, illetve, hogy milyen bontásban gyűjtenek adatokat.

- A dolgozók java része 25–44 év közötti (mint általában máshol is).
- Túlnyomó többségben nők dolgoznak ezeken a munkahelyeken.
- Alacsony a fizetésük.
- Többségük egy-egy területre szakosodott (kivéve Dániában).
- Általában alacsony az iskolai végzettségük (kivéve Dániában).
- Karrier lehetőségeik általában korlátozottak (kivéve Dániában).

Képesítés

Dániában, Magyarországon és Spanyolországban is elsősorban két szakma képviselői dolgoznak a kisgyermekeknek nyújtott szolgáltatások területén. Azonban az egyes országokra jellemző szakmák számos fontos vonatkozásban különböznek egymástól.

Dániában mind a 3 év alatti, mind a 3 évesnél idősebb gyermekeknek nyújtott intézményi szolgáltatások terén a pedagógus szakma az uralkodó, és e szakma képviselői teszik ki a munkaerő nagy többségét. A pedagógusok három és fél éves felsőfokú alapképzésben vesznek részt. Az 1992. évi reformot követően már csak ez az egy szakma és egyetlen képzés létezik, amit 32 pedagógusképző főiskola (*pædagogseminarium*) nyújt.⁷ A kisgyermek számára nyújtott intézményi szolgáltatásokban közvetlenül dolgozó másik fő csoport a pedagógus-asszisztensek (*pædagogmedhjælper*). Ehhez a munkához nincs előírva szakmai képzettség, és zömmel olyan fiatalok látják el ezt a munkakört, akik felsőfokú tanulmányaik előtt vállalnak egy-két évig munkát a gyermekintézményekben. Ugyanakkor 1997 óta egy 19 hónapos alapképzést vezettek be a gondozók széles köre, köztük a pedagógusasszisztensek számára is. E tanfolyamok egy részét szakosított pedagógiai intézmények, más részét pedig szociális és egészségügyi szakképző intézmények szervezik.

Magyarországon a két szakma mindegyike a gyermekek egy meghatározott korcsoportjával dolgozik. A *gondozó* a háromévesnél fiatalabb gyermekeket ellátó bölcsődék fő munkaejeje. A képesítés megszerzésének formája sokat változott az elmúlt évtizedekben. Képzésük emelt szintű szakképesítést ad, amelynek megszerzése középiskolai végzettséghez kötött. Újabban akkreditált post-secondary (iskolai rendszerű felsőfokú) szakképzés is indítható. Számukra nincs szakirányú főiskolai képzés. Az *óvodapedagógusok* az óvodai nevelés keretében foglalkoznak a három év feletti gyermekekkel. Számukra felsőfokú képesítés megszerzése 1959 óta lehetséges, 1993 óta pedig kötelező.

⁷ 1992 előtt három különböző csoportja volt a pedagógusoknak: Az elsőt a 3–6 évesekkel foglalkozó, 100 év-nél régebbi múlttal rendelkező óvodapedagógusok alkották. A másodikat az iskoláskorú 6–14 éves gyermekekkel foglalkozó pedagógusok, míg a harmadikat a 3 év alatti gyermekekkel, és a speciális szükségletű gyermekekkel és felnőttekkel foglalkozó szociálpedagógusok alkották. Mindegyik csoport számára létezett külön alapképzés.

Jelenleg Spanyolországban is két fő szakmával találkozhatunk, ezeket különböző alapképzési szint jellemzi: az egyik csoportot a kisgyermekkorú nevelésre szakosodott tanítók (*maestros especialista en educación infantil*), a másikat a kisgyermekkorú nevelés szakalkalmazottai (*técnicos especialista en educación infantil*) alkotják. A tanárok és pszichológusok 5–6 éves képzésétől eltérően a tanítók egy alacsonyabb szintű 3 éves egyetemi képzés során szereznek képesítést (*primer ciclo de formación universitaria*). A kisgyermekkel való munka a választható hét szakirány egyike. Az ilyen képzésben részesülők 0–6 éves korú gyermekekkel foglalkozhatnak, szemben a szakalkalmazottakkal (*técnica*), akik csak a háromévesnél fiatalabb gyermekek ellátására specializálódnak egy 2 éves középfokú szakképzés keretében. Az érvényben lévő szabályozás minimumként írja elő azt, hogy a 3 év alatti gyermekekkel foglalkozó személyzet egyharmadának tanítói képesítéssel kell rendelkeznie.

Kereset

Minden országban azt tapasztaltuk, hogy a személyes gondozást végzők keresete viszonylag alacsony. Dániában a kisgyermekellátásban dolgozók erős szakszervezetben tömörülnek és jóval többet keresnek mint a spanyolok vagy a magyarok. Nagy különbségeket tapasztaltunk az egyes országokban dolgozók keresete között. A kutatásban szereplő országok között egészében véve Dániában a legmagasabbak a keresetek, és ebben az országban az egyes szakképzést igénylő foglalkozások jövedelmei között, mint pl. pedagógus, szociális munkás nincs igazán nagy különbség. A másik végletet Magyarország képviseli, ahol a partnerországok közül a legalacsonyabb a munkavállalók keresete. Azonban Dániában is és Magyarországon is hasonló volt a kisgyermekellátásban képesítéssel dolgozók és az iskolai tanárok keresete közti arány: az előbbieké bére nagyjából 85 százalékát tette ki az utóbbiaké fizetésének.

Karrier lehetőségek

A munka struktúrájából és a képzés jellemzőiből következően a három országban különbözőek a karrier lehetőségek. A dán pedagógusok – akiket általános („*generalist*”) képzésük felkészít a 0 és 100 év közötti összes korosztállyal való munkára – sokkal szélesebb körű elhelyezkedési lehetőségekkel rendelkeznek, mint a másik két ország szakemberei, akiknek alapképzése egy-egy adott életkorhoz kötődik.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy a gyermekek intézményi ellátásában dolgozók – a keresetükkel való elégedetlenség ellenére – stabil és elkötelezett munkaerőt alkotnak mindhárom országban.

Képzés, továbbképzés

A képzés – szintje, időtartama és tartalma – közvetlenül tükrözi egy adott foglalkozás vagy szakma általános értelmezését, vagyis azt, hogy mivel jár e szakma gyakorlása, milyen az adott foglalkozás státusa. A kisgyermekellátásával, nevelésével

kapcsolatos munkához mindhárom országban szükséges alapképzés, legalábbis, az intézményekben dolgozók esetében. Ezen túlmenően a képzés szintje viszonylag magas, felsőfokú képeztést biztosít a nevelők többségének.

A dán pedagógusok 2002 óta diplomát adó, három és fél éves pedagógiai főiskolai képzés keretében szereznek szakképesítést. A pedagógiai munka művészeti és esztétikai aspektusainak igen nagy jelentőséget tulajdonítanak, és ez a kreativitást fejlesztő tárgyak fontosságában is kifejeződik. A képzés elméleti részén túl nagy hangsúlyt fektetnek a gyakorlati ismeretekre is. A hallgatók külföldön is teljesíthetik szakmai gyakorlatukat, és sokan élnek is ezzel a lehetőséggel. Például, kutatásunk dán partnereinek munkahelyén – Jydsk Pædagog-Seminarium – a főiskolai hallgatók közel 20 százaléka tölti szakmai gyakorlatát szerte a világban. Dániában minisztériumi hatáskörbe tartozik a pedagógiai képzés struktúrájának, tárgyainak, a szakmai gyakorlat és a vizsgáztatás irányelveinek a kidolgozása, de az egyes főiskolák nagyfokú szabadságot élveznek a tartalom és a módszerek kiválasztása tekintetében. Nincs központi tanterv, minden főiskola saját pedagógiai oktatási programot készít, ami az országos útmutatások helyi értelmezése és leképezése. Az alapképzést követően számos lehetőség kínálkozik a továbbtanulásra. 1997 óta létezik egy 19 hónapos alapképzés a pedagógusasszisztensek számára.

A bölcsődei dolgozók alapképzése Magyarországon a szakképzés keretében folyik, míg az óvodapedagógusoké főiskolai képzésben. Ez különbségeket jelent az oktatás szintjében, hiszen – bár a közelmúltban indult felsőfokú szakképzés is – a bölcsődei gyermekgondozók képzése zömében emelt szintű középfokú képzés, az óvodapedagógusoké pedig felsőfokú képzés. Különbségek vannak a kétfajta munka hagyományaiban is. Az egészségügyi és gondozási vonatkozások sokáig erősen jellemezték a bölcsődei munkát. Az óvodai munkában pedig a nevelésnek volt mindig központi szerepe. A bölcsődei gondozók alapképzése, a középfokú tanulmányok befejezését követően 3 éves szakközépiskolai keretben történik. A képzés 4600 órájából 5 százalék körüli óraszámot szentelnek a pedagógiának, és 50–50 százalékos az elmélet és a gyakorlat aránya. Létezik központi oktatási program, de ez némi mozgásteret hagy az iskoláknak és a tanároknak egyes témák kiemelt kezelésére és módszereik megválasztására. Ezzel ellentétben nincs központi program az óvodapedagógusok képzésére, hiszen azt már 1984-től tantervi irányelvek, 1994-től pedig kormányrendeletben meghatározott „képzési és képesítési követelmények” váltották fel. A Nemzeti Alaptanterv fejlesztési bizottsága 75 százalékos hasonlóságot ír elő az egyes oktatási intézmények által nyújtott képzések között. Az érdekelt intézmények között folyamatosan zajlik a tantervek, óra- és vizsgatervek egyeztetése a kreditrendszerhez, illetve a bolognai követelményekhez igazodóan. A képzés 30 százaléka szakmai gyakorlat. Az utóbbi években egyre bővül az alapképzéshez kapcsolódó szakirányú továbbképzések köre, amelyek bizonyos típusai a vezetők számára kötelező jellegűek. Magyarországon mind a bölcsődei gondozók, mind az óvodapedagógusok számára hétévente kötelező a továbbképzés.

Spanyolországban a két fő szakma (*maestros* illetve *técnicos*) alapképzése ugyanolyan módon tér el egymástól, mint Magyarországon. A kizárólag háromévesnél fiatalabb gyermekekkel dolgozóknak (*técnicos*) alacsonyabb szintű a képzése. A 3 évesnél idősebb gyermekekkel foglalkozók (*maestros*) alapképzése 3 éves egyetemi képzés. Külön diplomát ad az elemi iskolai- és a gyermekellátási munkára felkészítő képzés, de a tárgyak kb. 50 százaléka közös. A gyakorlati rész mindkét képzésben viszonylag kis arányban szerepel. A *maestro*-képzésnek mindössze 13 százalékát teszi ki: két hét az első évben, egy hónap a másodikban, és két hónap a harmadik évben. A *técnico*-képzésben a gyakorlatra szánt idő valamivel több, 20 százalék, de még mindig kevesebb mint a dán pedagógusok esetében. A képzések Spanyolországban is inkább központilag szabályozottak, kevesebb lehetőséget hagynak a helyi különbségek megjelenítésére.

Kutatásunkban egyetlen megkérdezett sem vonta kétségbe a felsőfokú képzés és a szakképesítés szükségességét. Egyértelmű jelei vannak a képzések szintjében a felfelé történő elmozdulásnak is. A dán pedagógusképzés már diplomát ad; a magyar óvodapedagógusi főiskolákat az egyetemi rendszerbe integrálták és a spanyol *maestro*-kat is egyetemi szinten képzik. Ugyanakkor a magyar bölcsődei dolgozók felkészítése is javult: megvalósult a post-secondary szintű oktatás, és dolgoznak a főiskolai szintű képzés beindításán. Azonban Magyarországon és Spanyolországban még megmaradt a képzés megosztottsága, vagyis a 3 éven aluliakkal foglalkozó szakmákra külön, (és még) alacsonyabb szinten képzik a hallgatókat.

Az alapképzés dilemmája ezért nem az, hogy kell-e és hogyan, hanem az, hogy mit kell és hogyan. E tekintetben három kérdéskör merült fel. Először is, kérdés, hogy mennyire legyen általános illetve specializálódott a képzés. Az egyik véglet a dán példa jelenti: a pedagógusképzés valamennyi életkori periódusra, sok különféle szakmára, munkakörre készíti fel a hallgatókat. A másik véglet Magyarország, ahol a képzés egy-egy nagyon szűk korcsoporttal történő munkára készít fel. A spanyol *maestro*-knak elég nagy mozgásterük van, de csak kisgyermekekkel kapcsolatos munkákra szakosodhatnak.

Másodsor, kérdéses a szakmai gyakorlat helye a képzésben. Nincs vita azt illetően, hogy annak a felsőfokú oktatás részét kell képeznie, és abban sem, hogy szükség van elméleti tantárgyakra. Ami vitatott, az az, hogy a képzésben milyen szerepet töltsön be a gyermekekkel végzett munka (a gyakorlat helye a tudás megszerzésében), és hogy mekkora legyen ennek aránya a képzés idejében. Túl sok, vagy túl kevés jelenleg a szakmai gyakorlat?

A gyakorlati idő jelentős a dán képzésben, de elég kicsi a szerepe a spanyol *maestro*-képzésben. Kérdéses a gyakorlaton lévő hallgató helyzete, és a gyakorlatnak otthont adó intézmény szerepe is. A szakmai gyakorlatot az elmélet és a gyakorlat közötti kapcsolat kérdésének is lehet tekinteni. Miként játszhat az elmélet aktív szerepet a kisgyermekekkel végzett munkában? Hogyan használhatják a szakemberek az elméletet eszközként a gyakorlat javítására?

Harmadszor, kérdéses a változatosság és az egységesség kérdése. Milyen mértékben határozza meg egy kormányzat a képzés tartalmát és milyen fokú autonómiát hagyjon az oktatóknak a képzés alakítására. E tekintetben Dánia tűnik a legrugalmasabbnak, a decentralizáció melletti szilárd elkötelezettség jegyében.

Továbbképzési lehetőségek mindhárom országban vannak. Egyedül Magyarországon kötelező a továbbképzés. A felmerülő kérdések nem csak a tantárgyak és az elérhető tanfolyamok körét érintik, hanem a továbbképzések szintjét és azt is, hogy a továbbképzés milyen újabb foglalkozási lehetőségeket nyithat meg.

A szolgáltatásokat meghatározó szemlélet

Dániában a jóléti rendszeren belül a szabályozást és a gyakorlatot alátámasztó fő fogalom nem a „gondoskodás”, hanem a pedagógia. A pedagógia az emberekkel (gyermekkel vagy felnőttekkel) végzett munka elmélete és gyakorlata. Ez egy olyan, a 19. századi Németországba visszanyúló és különböző formában a legtöbb európai országban megtalálható összetett jelentésű fogalom, amely egységes és elválaszthatatlan egészként tekint a gyermekek (vagy felnőttek) gondozására, oktatására, egészségére és nevelésére: e nézőpontból sem a „gondoskodás”, sem az „oktatás” nem minősül külön szakterületnek, hanem a pedagógia összetevőjének.

Dániában a kisgyermekeknek nyújtott szolgáltatásoknak ennek megfelelően sokkal több funkciójuk van, mint egyszerűen a szülői munkavállalás támogatása, és az ilyen szolgáltatások keretében végzett munkáról való gondolkodás is túlnyúlik a gondoskodás fogalmán. A Serviceloven (a szociális szolgáltatási törvény) e szolgáltatások három célját határozza meg: pedagógiai, szociális és gondozási. A pedagógiai irányultságon belül megkülönböztetik a nevelést az oktatástól. Ennek megfelelően e szolgáltatások esetében nem az iskolára való felkészítés a cél, hanem inkább az, hogy jó életminőséget nyújtsanak illetve hozzájáruljanak a gyermek sokoldalú, a társadalmi és kulturális képességeit is figyelembe vevő fejlesztéséhez. Ma, amikor a családi és az intézményi gondoskodás közötti határvonal eltolódik, a szülők és az intézmények együtt töltenek be lényeges szerepet a gyermekek felnevelésében.

A magyar „gondoskodás” szó szintén széles jelentéstartalmat hordoz. A gondoskodás az emberi szükségletek kielégítésére utal – nem csak a fizikai, hanem az érzelmi, társadalmi és mentális szükségletekre is. A kisgyermeket ellátó intézmények (legyenek azok bölcsődék vagy óvodák) holisztikus összefüggésben értelmezik céljaikat. Feladatuk, hogy kielégítsék a gyermekek fizikai, érzelmi és lelki szükségleteit, és támogassák őket a fejlődésben, a tanulásban. Alapvető szerepet játszanak a gyermekek szocializációjában. Az európai pedagógiai hagyomány szerepe nyilvánvaló, hiszen, ha megosztottak is a szolgáltatások, az intézményekben folyó szakmai munkát a „nevelés” életkorokon átívelő, holisztikus fogalma fejezi ki a legjobban. Az óvodapedagógus is inkább pedagógusként, mint tanítóként jellemzi magát. Az óvodáknak segíteniük kell a gyermekeket az iskolaérettség elérésében, de nem „iskolai típusú” tanítási módszerekkel, vagy a gyermekek olvasásra-számolásra taní-

tásával – bár sok szülő azt hiszi, hogy az óvodáknak éppen ez lenne a dolguk. Az óvodapedagógusok dán társaikhoz hasonlóan megkülönböztetik magukat az iskolákban dolgozó pedagógusoktól. Feladatuk tágabb: a gyermekek egészséges, aktív, és a világ iránt érdeklődő felnőtté válásának segítése.

Spanyolországban a szolgáltatásokat az elmúlt években az oktatás szempontját szem előtt tartva fejlesztették minden életkori csoportra vonatkozóan. Miközben felismerték, hogy a dolgozó anyák gyermekei számára intézményi szolgáltatásokat kell nyújtani, radikális váltás történt az iskolaköteles kor alatti gyermekek számára nyújtott szolgáltatások szemléletmódjában: a háromévesnél fiatalabb gyermekek napközbeni ellátását biztosító intézményeket beillesztették az oktatási rendszerbe.

A dolgozók vélekedése a munkáról

A válaszadók mindhárom országban, különösen Magyarországon és Spanyolországban többnyire úgy gondolják, hogy a kisgyermekkel végzett munka megbecsültsége továbbra is túl alacsony, mind annak valódi értékét tekintve, mind más szakmákhoz viszonyítva. Úgy tűnik, a probléma alapvetően az, hogy a szakmapolitikusok, az oktatók és a gondozók (akik szerint a gondozói-nevelői munka a társadalom szempontjából fontos, intézményekben végzett összetett feladat, amelynek nem csak a gondozáshoz van köze, de a gyermekek neveléséhez, fejlődéséhez és jó közérzetéhez is) másképpen gondolkodnak a szakmáról, mint a társadalom általában, amely a feladatot továbbra is leegyszerűsítve, „gyermekfelügyeletként”, „megőrzésként” és „csak játékként” fogja fel. Úgy tűnik, hogy a munka társadalmi státusának javítása érdekében túl kell lépni azon, hogy a munkát „kisgyermekgondozásként” kezeljék, és el kell jutni annak összetettebb felfogásáig, amelyet a dán példával élve: pedagógiai felfogásnak is nevezhetünk.

Azokban az országokban, ahol a háromévesnél fiatalabb és a háromévesnél idősebb gyermekekkel kapcsolatos szolgáltatások kettéválnak, és eltérő a gyermekekkel dolgozó szakemberek képzettsége is, a legkisebb gyermekekkel foglalkozó intézményeknek jobban meg kell küzdeniük az elismerésért és azért, hogy a társadalom a munkájukban inkább nevelési, mint egyszerű „gondozási” feladatokat lásson. Spanyolországban határozottan törekednek a cél elérésére, ugyanakkor az is érzékelhető, hogy milyen jelentős akadályai vannak a közfelfogás átalakításának.

Maguk a gondozók és nevelők még azokban az országokban is tisztában vannak munkájuk összetettségével, fontosságával és tanító jellegével, ahol a társadalmi megbecsülés és a keresetek alacsonyak. Nagy örömet lelnek munkájukban, elsősorban, mert szeretik a gyermekeket, élvezik a velük való munkát, és úgy érzik, hogy munkájuk hozzájárul ahhoz, hogy jobbá váljon a gyermekek mai és jövőbeli élete. Értékelik továbbá, hogy a munkájuk lehetőséget biztosít arra, hogy önálló döntéseket hozzanak.

Záró gondolatok

Az egyik alapvető kérdés tehát, hogy fenn kell-e tartani a dolgozóknak azt a megosztottságát, amely két külön korosztályt ellátó foglalkozási kategóriára választja szét őket, mint Magyarország és Spanyolország esetében. Azokban az országokban, ahol ez a helyzet, a három év alatti gyermekekkel foglalkozók alacsonyabban képzettek és rosszabbul fizetettek, más szóval úgy kezelik őket, mintha értéktelegebb munkát végeznének. Vagy inkább egyetlen fő foglalkozási csoport – az „alapszakma” – tagjaiból kellene-e toborozni a 0 és 6 év közöttieket ellátó szolgáltatások szakembereit? Ez utóbbi esetben további kérdésként merül fel, hogy hosszú távú célként azt kellene-e kitűzni, hogy mindenki számára felsőfokú szakemberképzést nyújtsanak, vagy megmaradjanak-e a képesített szakembereket segítő „gyermekfelügyelők”, és ha igen, milyen legyen az arányuk?

Tovább szélesítve a képet, szintén strukturális kérdésként merül fel az, hogy milyen a kisgyermkekkel foglalkozók viszonya az idősebb gyermekekkel, fiatalokkal, sőt, a felnőttekkel foglalkozó többi foglalkozási csoporthoz? Magyarországon és Spanyolországban a dolgozókat képzésük és képesítésük a kisgyermkekkel végzett munka keretei közé szorítja. Teljesen más – mondhatni egyedi – a helyzet Dániában. Ott a kisgyermkekkel foglalkozó pedagógusokat együtt képzik a nagyobb gyermekekkel, fiatalokkal és fogyatékos felnőttekkel foglalkozó pedagógusokkal. Viszonylag kis számban ugyan, de még idős emberekkel is foglalkoznak pedagógusok. Vajon az-e a jövő útja, hogy a szakmát ilyen irányba szélessítsük, és kiterjesszük a pedagógia elméletét és gyakorlatát? Vagy van-e olyan kényszerítő ok, ami miatt fenn kellene tartani a jelenleg még elkülönülő szakmákat, amelyek mindegyike egy-egy szűk korosztállyal foglalkozik, illetve amelyek művelőit egy meghatározott intézménytípusban való munkára készítik fel? Vannak-e egyéb lehetőségek e két szélsőség között?

A fenti kérdések megválaszolása után további lényeges kérdések vetődnek fel a karrierlehetőségeket illetően is. Minél szűkebb a szakma, annál kevesebb az elhelyezkedési lehetőség. A magyar bölcsődei gondozóknak vagy óvodapedagógusoknak kevés a lehetőségük a szakmai előmenetelre dán kollégáikkal való összehasonlításban, akiknek jóval nagyobb mozgásterük van (például az általános és a szakosodott intézmények között, illetve különféle vezetői és szakmapolitikai állások közül választhatnak).

Ugyancsak fontos kérdés, bár kevés szó esik róla, hogy az e hivatást választó hallgatók mikor kezdjék az alapképzést. Dániában sok pedagógushallgató húszas éveit második felében kezdi meg a tanulást a pedagógusképzésben. Tehát a középiskolát követően már tapasztalatokra tettek szert az étellel és a munkával kapcsolatban. Magyarországon és Spanyolországban a hallgatók általában közvetlenül a középiskola után, vagy kis kihagyással lépnek be a képzésbe.

Az esettanulmányok felhívják a figyelmet a társadalmi elismertség és a bér egymással összefüggő kérdéseire. A három vizsgált országon belül nagy eltérések voltak a kereseteket illetően. A társadalmi elismertség és státusz javulásának egyik lényeges

tényezője lehet az, ha a munka jobban a társadalom „látóterébe” kerül, vagyis az egyik dániai válaszadónk szavával élve, „megszilárdul”. Ez a gondozó azzal érvelt, hogy nagyobb átláthatóságra van szükség ahhoz, hogy az emberek – az adófizetők – megismerjék a munkát és annak eredményeit, meggyőződjenek annak fontosságáról, és arról, hogy megéri abba pénzt fektetni. Mindez a kisgyermekkel végzett munka értékelésére szolgáló különböző módszerek bevezetésével jár: pl. felügyeleti rendszerek, a minőség mérése, a gyermekek fejlődésének különböző kritériumokon alapuló értékelése stb.

A bölcsődei, óvodai, és egyéb intézményekben nyújtott ellátások álltak kutatásunk középpontjában, azonban látnunk kell, hogy ez csak egy része a teljes képnek. Más típusú szolgáltatások és más munkavállalók is részt vállalnak kisgyermekellátásban, különösen a „családi gyermekgondozók” és a „háztartási alkalmazottak”, vagyis azok, akik a gyermek otthonába járnak nap mint nap (csupán a gyermekekre vigyázni, vagy a gondozói munkát más háztartási munkával együtt végezni). Ezek az egyéb munkavállalási formák országonként eltérőek. Dániában sok a családi gondozó, de kevés a háztartási alkalmazott, szemben Spanyolországgal. Magyarországon elvétve találjuk meg mindkettőt. Nagy eltérések vannak azok között az országok között is, ahol sok a családi gondozó. Például Dániában a legtöbb családi gondozó szervezett rendszerben dolgozó, fizetett állami alkalmazott, míg Nagy-Britanniában többnyire önálló vállalkozók, akik közvetlenül a szülők-től kapják a fizetésüket.

Tisztában vagyunk tehát a kisgyermekkel végzett munka egyre összetettebb természetével. Az elmúlt körülbelül egy évszázad során kiterjedtek a szolgáltatások céljai. „A dolgozó szülők által igénybe vehető gyermekellátás” egyre inkább összefonódott a fejlesztéssel és neveléssel kapcsolatos célokkal (miközben tisztában vagyunk vele, hogy a „nevelés/oktatás” fogalmak jelentése sem egyértelmű). Mindennek eredményeképpen a kisgyermekkel kapcsolatos szolgáltatások szélesebb körű pedagógiai célt valósítanak meg, amely kiterjed a tanulásra, a gondozásra, és más nevelési kérdésekre, köztük a demokratikus társadalom autonóm és aktív résztvevőjeként felfogott gyermek fejlődésére. A szülők ugyanakkor úgy tűnik, hogy egyre bizonytalanabbak, és egyre nagyobb igényeket támasztanak: állampolgárként több támogatáshoz kívánnak jutni, fogyasztóként pedig az igényeikhez való nagyobb fokú alkalmazkodást várják el, ami a szolgáltatások „rugalmasságának” növelését teszi szükségessé. A bölcsődék és óvodák a társas élet lehetőségét nyújtják, de ezek az intézmények egyre individualistább környezetben működnek; a gyermekek általános igényeit szolgálják ki, miközben egyre inkább elvárják tőlük azt is, hogy a „speciális szükségletű” gyermekeket is befogadják. A kisgyermekkel végzett munka jövőbeni irányainak meghatározásakor elemenként és ugyanakkor komplex módon kell megvizsgálnunk ezeket az igen összetett kérdéseket.

KORINTUS MIHÁLYNÉ